

XIV. - XV. Yüzyıllarda Batı Anadolu'daki Siyasî - Askeri Gelişmelerin Güç Mücadelelerine Etkileri (İzmir Örneđi)

Gaye Yavuzcan*

Giriş

Küçük Asya'nın Batı kıyılarını merkeze alarak çizilecek bir XIV. yüzyıl Asya-Avrupa haritasında dönemin önemli siyasî olaylarına ve bunların tarafları ile aralarındaki ilişkilere işaret etmek istersek, eski dünyanın farklı kültürel, idarî, dinsel ve dilsel özelliklerine, birbirlerinden farklı tarihsel köklülük ve gelişme potansiyeline sahip unsurların, karmaşık bir tablosu ile karşı karşıya kalırız. Üstelik mensubiyetlerin farklılıklarının ittifak ya da anlaşmaların kiminle yahut kime karşı yapıldığını belirlemede öncelikli olmaması, zihnimizdeki “Haçlılar çağı” algısıyla örtüşmeyeceği için, harita daha da şaşırtıcı hale gelecektir. XIV. yüzyılın Haçlı seferleri bakımından özgünlüğü genellikle Avrupa Hıristiyan dünyasının bir savunma savaşı¹, Batı'nın Haçlı gayretlerinin Suriye'deki Memluklardan Batı Anadolu'daki Türklere kaymaya başlaması², Hıristiyan Batı dünyasının Akdeniz'de Müslümanlara karşı örgütlü mücadele çabalarının Ege'de eyleme dönüşmesi hususiyetiyle kaydedilmektedir.³ Bu hususiyetler de, bunların dönem ve coğrafyadaki güç mücadelelerine etkisi de kesin olmakla birlikte, buna ek olarak söz konusu edilen “Hıristiyan” ve “Müslüman” kümelerinin, önceki yüzyıllardaki kümelerden oldukça farklı özelliklere ve kendi içlerinde de çeşitliliğe sahip buldukları gözden uzak tutulmamalıdır. Batı Anadolu'nun önemli bir merkezi sayılmakla birlikte, bundan önce tarihinde bu kadar çok ve farklı mensubiyet tanımlıklarına sahip unsurun hâkimiyet mücadelesine konu edilmiş bulunmayan İzmir'in bu özelliği, durumu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Üstelik

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak/TÜRKİYE, gaye.yavuzcan@usak.edu.tr ORCID: 0000-0003-1018-4256

1 Cécile Morrison, *Haçlılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 68.

2 Mike Carr, “Humbert of Viennois and the Crusade of Smyrna: A Reconsideration”, *Crusades*, Vol. 13 (2014), Society for the Study of the Crusades and the Latin East, Ashgate, 2014, s. 237-251, s. 237.

3 Serdar Çavuşdere, *Avrupa'nın Türk Sorunu, Venedikli Diplomat Marino Sanudo Torsello'nun Türklere Karşı Haçlı Seferi Projesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 19.

İzmir'i hedef alan mücadeleler, mücadelede taraf olmayan, buna imkânı dahi bulunmayan unsurların da kaderini köklü bir şekilde etkilemiştir.

Carr, Doğu Akdeniz'e hâkim olmak için Ege Denizinin büyük stratejik önemi haiz bulunduğunu kaydederek bu önemi şöyle ifade eder: “Doğuda Mısır ve Suriye'den, Batı'da Avrupa'nın Akdeniz Krallıklarına uzanan önemli ticaret yollarının merkezinde yer alırdı. İstanbul üzerinden Karadeniz'in kârlı ticaret merkezlerine Ege sularından geçilerek gidilip gelinirdi. Yunanistan, Trakya ve Küçük Asya'nın pek çok önemli liman kenti, Ege kıyılarında idi. Dahası, Ege Adaları ve Küçük Asya'nın doğal kaynakları zengindi ve Batı'ya ihraç edilirdi. Foça'dan şap, Sakız Adası'ndan sakız, bu meyanda sayılabilir. Ege Adalarının da o ya da bu stratejik konuma yakınlığı, onlara önem katıyordu. Söz gelimi Rodos, Türk kıyılarının görüş alanı içerisindeydi ve güneyde Magosa ile İskenderiye'den, kuzeyde İstanbul ve Karadeniz'e uzanan ticaret yoluna hâkimdi”⁴. Bununla birlikte, bizim değerlendirdiğimiz dönemde Ege Denizi'nde ne bundan önce tedricen yiten Bizans, ne de bundan sonra tedricen kurulacak olan Osmanlı egemenliği söz konusu olmayıp bilakis, her birinin hâkimiyet tesisi azminin saik ve derecesi birbirinden farklı güçlerin mücadelesi söz konusudur. XIV.-XV. yüzyıllarda İzmir hâkimiyeti için ittifak yahut mücadele halinde bulunan unsurlara ilişkin genel değerlendirmeler bu durumu ortaya koyar niteliktedir.

Yeni Öteki: Türkler

Söz konusu ettiğimiz güç mücadele gruplarının bir kümesini “Türkler” teşkil etmektedir. Bununla birlikte, sadece “Haçlı” tarafının “öteki” imgesinde bir değişim değil, görece “öteki”nin “ben” tanımlığında da bir kırılma yaşanmış durumdadır hatta ilkini tetikleyen etkenler arasında bu tanımlık farklılığının önemli rolü gözden kaçırılmamalıdır. Daha açık bir ifadeyle, “Türk” dil, din ve kültür bakımından genel bir kümeyi işaret etmekle birlikte, bu kümenin içindeki siyasal birlik merkezli alt kümelerin tamamı için ve değişmeyecek bir şekilde aynı “öteki” vurgusunun yapıldığını kaydetmek zordur. Housley'in müteakip yüzyılda Batı'daki Türk imajına ilişkin çıkarımının temelleri, değerlendirdiğimiz dönemde atılmıştır. Çıkarım şu şekildedir: “Türk, düz ya da durağan bir düşman imajına karşılık gelmiyordu. Tersine ‘Türklük’ çok yönlü ve değişken bir kimlik idi. ... Türk imajı (*imago Turci*) üzerinde mutabakat imkânsızdı”⁵. Aşlına bakılırsa, bu

4 Michael Carr, *Motivations and Response to Crusades in the Aegean: c. 1300-1350*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Royal Holloway, University of London, 2011, s. 9.

5 Norman Housley, *Religious Warfare in Europe, 1400-1536*, Oxford University Press, New York 2002, s. 131.

muğlaklık, temasta bulunulana kadar temas edenin de, önceki dönemin kristalize olmuş aidiyet tanımlıklarından taşan/tanımlıklarına dâhil olmayan ya da farklı öncelikleri gözeten yapısıyla da ilgilidir. Buna, kimliği temsil meşru salâhiyetini haiz olup birbirleri ile ilişkileri her zaman “biz” vurgusunu içermeyen iktidarların azımsanmayacak sayısı da eklenmelidir. Yine de bir genelleme yapmak gerekirse, XIV. yüzyıldan itibaren Türklere, Haçlı projelerinin hedefinde yer alan belirli bir bölgede, “yeni öteki” kimliği atfedilmiştir. Aslında ne yeni-öteki yalnız Türklendir; ne de mücadele alanı Türklere sınırlıdır. Haçlı seferlerinin doğasındaki değişim, Türk-İslâm dünyası özelinde Batı Anadolu’da gözle görülür olmakla birlikte, farklı “öteki” tanımlıklarına dönük harekâtların da aynı kisvede gerçekleştirildiğini gözden kaçırmamak gerekir. XIV. ila XVII. yüzyıllarda art arda gerçekleştirilen Türk karşıtı seferler, hatta yine Müslümanları hedef alan Endülü’steki Reconquista dalgaları bir yana, Papalık merkezinin siyasî rakipleri de dâhil olmak üzere, heretik ya da putperest olarak görülen pek çok unsur üzerine “haçlı” söylemi ile askerî harekâtlar düzenlenmiştir. Dolayısıyla sınırlı sayıda asker ile belirli bir hedefe dönük Haçlı hareketleri yalnız Türklere yönelik değildir. Ancak Türklere karşı girilen mücadele, sebepleri, yürütülme şekli ve sonuçları itibariyle tarihte, özellikle Doğu-Batı ilişkilerinde uzun süreli ve radikal bir iz bırakmıştır.

Türk kümesinin alt kümelerine baktığımızda: Doğu Akdeniz’de Hıristiyanlara dönük büyük bir tehdit oluşturan, üstelik Sünnî hilafet merkezini topraklarına nakletmiş ve Ayn Calut’ta Moğolları durdurmuş olmak bakımından İslâm dünyasının siyasî askerî temsil makamı addedilebilecek Memluklar, Türk ve düşman olmakla birlikte, Haçlıların odağındaki “yeni Türk düşman” tanımlığında yer almamaktadır. Doğu Akdeniz’de Haçlıların varisi olduğunu kaydedebileceğimiz Kıbrıs Kralı Janus’un ele geçirilmesiyle sonuçlanan Kıbrıs’ın fethi (1426), Memluk askeri zaferleri arasında özel bir yere sahip olmakla birlikte, bu zafer Batı’nın organize bir karşı atağını tetiklemiş değildir.⁶

Türkmenler, hem Bizans hem de Haçlılar nazarında köklü düşmanlar olmakla birlikte, tecrübe ettikleri süreç ve bu süreçte yaşadıkları dönüşüm, bu “düşman” etiketinin mahiyetini değiştirmiştir. Bu zamana dek Türkmenler, uzun soluklu Türkiye Selçuklu-Bizans ilişkisi sürecinde uçlarda genellikle Bizans için problematik bir unsur olage. İmiştir. Söz gelimi II. Kılıç Arslan devrinde taraflar arasında imzalanan bir anlaşmanın konusu olabildikleri gibi, gerek Bizans, gerekse Anadolu’dan geçen Haçlılar için, Konya merkezi ile yapılmış bulunan

6 Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar, İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 132.

anlaşmaların hilafına hareketleriyle, bazen yalnız Hristiyan tarafını değil, gevşek bağlarla bağlı buldukları Selçuklu merkezini de zor durumda bırakmalarıyla kaynaklarda yer bulmuşlardır. Ancak, gelinen noktada artık Türkmenlerle ilgili anlaşmaların akdedilebileceği yahut onlarla ilgili meselelerde başvurulabilecek bir üst merci mevcut değildir. Selçuklu Türkiye'sinin maruz kaldığı Moğol tahakkümünün ardından Türkmenlerin özellikle uçlarda siyasi örgütlenmelerini sağlaması hadisesi, devrin devletlerarası ilişkiler sisteminde radikal değişikliklere yol açmıştır. Denizci Türkmen Beyliklerinin teşkilatlanması ve askerî harekâtlara girişmesiyle, nihayet İzmir özelinde izini sürebileceğimiz yeni öteki olgusu kesinlik kazanmıştır.

Batı Anadolu, Türkmen gazilerinin eline geçmeden önce, Bizans idaresinde, deniz kuvvetlerinin büyük bölümü, Ege'de, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz'de belli limanlarda bulunuyordu. Bu limanlarda gemiciler, korsanlar ve gemi yapımında ustalar toplanmış bulunuyordu. Gazi beylikler kurulduğu zaman onların filoları da, Smyrna'nın da aralarında bulunduğu aynı limanlarda ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Bizans idaresi tasarruf için bu limanlardaki donanmaları kaldırdığı zaman bu Rum gemiciler, gemi yapıcılar ve esnaf işsiz kalmışlardı. Türk beylikleri, deniz akınlarında bu yerli Rumlara istihdam, geçim ve ekonomik faaliyet sağladılar⁷. Batı Anadolu'da beliren bu yeni siyasî yapılar, uzun vadede Akdeniz hâkimiyetinin belirleyicisi olacaktır. Aka, İslâm dünyasının sarsılması ile Türklerin Müslüman olmalarının aynı zamana rastladığını dikkati çekerek, bu dönemde Avrupalıların Akdeniz'in hâkimiyeti ve buradaki ticareti ele geçirmiş bulduklarını; Selçukluların İslâm dünyasında istikrarı sağlamakla birlikte, denizcilik faaliyetlerinin ancak Anadolu sahillerine münhasır kaldığını kaydeder. XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da teşekkül eden Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesioğulları beyliklerinin ise bu hususta Selçuklulardan üstün olduğunu belirtir⁸.

Türkler daha 1300'lü yıllarda İzmir önlerinde görünmüşler, hatta şehri kuşatmışlardır. Aydınoğlu Mehmed Bey 1317'de Kadifekale'yi ele geçirmiş; 1327'de İzmir'i oğlu Umur Bey'e vermiştir⁹. Umur Bey ilk gazâsını İzmir üzerine yapmış, iki buçuk yıl süren kuşatmanın ardından müdafiler liman kalesini de teslim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Kale kumandanı Martino Zaccaria ise Sakız'a

7 Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, TTK, Ankara 1997, s. 11-44, s. 12.

8 İsmail Aka, "Gazi Timur Beg ve Denizcilik Tarihimizdeki Yeri", *Makaleler*, C 1, Yayına Hazırlayanlar: E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yaynevi, Ankara 2005, s. 13-16, s. 14.

9 Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974, s. 75.

gitmiştir (1328-1329)¹⁰. Umur Bey, Bizans ile yaptığı ittifak sayesinde 1340'larda İzmir'den Balkanlar'ın her tarafına akınlar örgütlemeyi başarmış; Dobruca ve Arnavutluk'a kadar gitmiş ve nihayet eski müttefiki Bizans, onu durdurmak için Batı Hıristiyan âlemine başvurmak zorunda kalmıştır¹¹. Kıbrıs, Venedik, Cenova ve Rodos gemilerinden oluşan donanma Aydınoğulları kuvvetlerini mağlûp ederek sahil İzmir'ini almayı başarmıştır (1344)¹². Kutsal Birlik (Sancta Unio) adı verilen bu kuvvetlerin sevinde Papa'nın rolünün belirleyici olduğu sefer, XIV. yüzyılın ilk yarısında Türklere karşı girişilen en büyük askerî harekât olmakla birlikte, Haçlılar ilerleyişlerini devam ettirememişlerdir¹³. 1347'de Papa, İzmir üzerine bir sefer tertibi için Hıristiyan hükümetler nezdinde teşebbüste bulundu ise de, sadece Viennios Dükü Dauphin Humbert İzmir üzerine harekete geçmiş, başarısızlıkla sonuçlanan bu hücum neticesinde taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. İzmir'de ticarî menfaatleri bulunan Rodos şövalyeleri başta olmak üzere Umur Bey'in Mayıs 1347'deki İmroz'a taarruzundan sonra Türkler'in verecekleri bazı ticarî imtiyazlar karşılığında Latinler, sahil İzmir'inin istihkâmlarını yıkarak şehri terk etme hususunda anlaşılarsa da Papa Clément bunu onaylamamış, Umur Bey mücadele yoluyla İzmir'i tamamen hâkimiyet altına almak istemiş, ancak şehit düşmüştür. Yerine geçen Hızır Bey ise Latinlere geniş imtiyazlar tanıyan bir anlaşma imzalamıştır¹⁴. Ancak bunun bir anda imzalanan bir anlaşma olmayıp, Hızır Bey'in İzmir'e karşı birleşen Hıristiyan koalisyonunu dağıtmak için uğraş verdiğini, bunda başarı sağlayamayınca saldırgan bir siyasete yöneldiğini de kaydetmek gerekir. Bir taraftan gazilerine Ege'deki Venedik mülklerine gaza izni verirken, diğer taraftan da Hıristiyan İzmir'e saldırmaya hazırlanan Hızır, Venediklilerle mücadele halinde olan Cenevizlileri yanına çekmek için onlara imtiyaz bahşeden bir anlaşma imzalamıştır¹⁵. Bundan kısa süre sonra da, Venedik-Ceneviz mücadelesi başlamış; Papa, 1351'de Kutsal Birlik ittifakının bozulduğunu açıklamıştır¹⁶.

10 Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir", *TDVİA*, C 23, 2001, s. 515-524, s. 516.

11 Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam, Türklük Bilgisi*, S. 3, Prizren 2005, s. 22.

12 Kütükoğlu, agm., s. 516.

13 Serdar Çavuşdere, *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler, 1243-1353*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 181.

14 Kütükoğlu, agm., s. 516-517.

15 Halil İnalçık, "The Rise of the Torcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades", <http://www.inalcik.com/image.s/pdfs/88386056RiSEOfTURCOMANMARiTiME.pdf>, s. 320-321, Erişim tarihi 01.03.2018.

16 Serdar Çavuşdere, "Türklerle Karşı Haçlı Donanma İttifakı Teşebbüsü ve İzmir Haçlı Seferi: 1341-1351", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2015, yıl 8, S. XXI, s. 1-58, s. 50.

Yeni Ötekinin Kristalize Olması: Osmanlılar

Haçlı ittifakı denizci Türkmen Beyliklerine karşı başarı sağladı ise de, bu durum hal-i hazırda bir cazibe alanı olarak beliren Osmanlı Beyliği'nin denizci beyliklere mensup beylerin de katılımıyla güçlenmesine olanak vermiştir. 1344'te Batı Haçlılarının İzmir kalesini alıp Aydınolu Umur Bey'in denize çıkmasını önlemelerinden sonra, Batı Anadolu denizci gazileri Balkanlara geçmek için Çanakale Boğazı'na yönelmişlerdir. Bu tarihte Karesioğulları, Osmanlılara ilhak edilmiş durumdadır. Böylelikle Osmanlı ülkesi, Anadolu gazilerini Balkanlara sevk eden başlıca üs halini almıştır¹⁷. Sahil İzmir'ini Haçlılara kaybeden Türkler, bu kez Orhan Bey'in oğlu Süleyman'ın önderliği ve Karesi ümerasının desteğiyle 1352'de Çimpe kalesini alarak Balkanlarda üs edinmişlerdir. Emecen, Osmanlıların Rumeline geçişi ve bölgede tutunmalarında, bölgeye daha önce geçen ve faaliyetlerini sürdüren Karesi ümerasının ve diğer kendi namlarına hareket eden Türkmen grupların rolü kadar Bizans'ın da rolü olduğunu kaydeder. İmparator Kantakuzenos'un iç savaş yıllarında Umur ve Orhan Beyler ile müttefik hareket ettiğine ve hatta Orhan Bey'e kızını vermek suretiyle akrabalık ilişkisi de tesis ettiğine dikkati çeker¹⁸. Bu tasarruf, İnalçık'ın Umur Bey için ifade ettiği ancak her iki hâkim için de geçerli olduğunu kaydedebileceğimiz bir sebebe dayanmaktadır. Yapılan anlaşma Bizans topraklarını sadece gazilerin taarruzlarından kurtarmakla kalmayıp ayrıca bu gücü rakiplerine karşı kullanma imkânını da sağlamaktadır. Türk tarafı için ise Hıristiyan idarecilerin arasındaki rekabetten sağlanacak fayda, hâkimiyet altındaki topraklardaki güvenliği kuvvetlendirmesi

17 İnalçık, Türkler ve Balkanlar, s. 11. İnalçık ayrıca İzmir hisarının düşmesinin Haçlılar için sonraki saldırılarına önemli bir üs sağlayamadıysa da, Umur Bey'in ölümünün onun İslâm dünyasında başlıca gaza önderi imajını sarstığını belirtir. Rumeli fütuhâtı sürerken Osmanlı gazileri kendilerine Umurca Gâzileri adını verecekler ve Umur Bey, buradaki gaza akınlarının manevî önderi kabul edilecektir. İnalçık, agm, s. 22. Umur Bey'in gaza önderliği İbn Battûta'nın naklinden de anlaşılmalıdır. O, Umur Bey'i "dindar olduğu kadar cömert, bir o kadar da cihat ehli ve cesur" olarak tanımladığı gibi, onun gaza için kurduğu donanmayla İstanbul kapılarına dek akınlar yaptığını ve topladığı ganimetleri rahatça dağıtıp tekrar gaza niyetiyle denize açıldığını aktarır. İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C I, çev. A. Sait Aykut, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 426. Orhan Gazî'nin de Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğü olduğunu; devamlı kâfirlerle savaştığını aktarır. İbn Battûta, s. 430. Düsturnâme-i Enveri'de ise Orhan Gazi bahsinin büyük ölçüde oğlu Süleyman Paşa ve onun Rumeli'deki faaliyetlerine dair olması dikkat çekicidir. *Düsturnâme-i Enveri* (19.22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465), Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 21-22.

18 Feridun M. Emecen, "Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar" (1300-1389)", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016, s. 55-65

bir yana, denize, dolayısıyla gaziler için son derece hayatî olan Balkanlar'a ulaşımı kolaylaştırmada da kritik rol oynamıştır¹⁹. Balkanlara geçerek faaliyette bulunan savaşçı Türk grupları, Çimpe'nin üs alarak alınmasından sonra esaslı bir şekilde bölgeye yerleşmişler, bölgede Türk ilerleyişi İmparator Kantakuzenos'un tahttan feragat etmesine yol açan bir iç muhalefetle neden olmuştur²⁰. Kısa süre sonra Gelibolu kalesinin de fethiyle Osmanlıların Balkan fütuhata başlamıştır. Bundan sonra Osmanlılar Anadolu Türklüğünü siyasî çatıları altında birleştirme ve Balkanlarda genişleme faaliyetlerine girişmiş, aynı yüzyılın sonunda ise İstanbul'u kuşatmışlardır. Dolayısıyla Umur Bey'in şahsında kesinleştiğini kaydettiğimiz yeni öteki kimliğinin Osmanlılarla kemikleşmesi müteakiben gerçekleşmiştir. İzmir'in, Aydınoğulları'nın Osmanlılara bağlanması dolayısıyla Osmanlı topraklarına dâhil olması da bu dönemdedir. Ancak sahil İzmir'inde Hristiyan hâkimiyeti devam etmiştir.

Luttrell, Osmanlı sultanları ya da onların askerî kuvvetlerinden zaman zaman söz edilmiş olsa da, 1389 öncesinde Latinlerin özgül ve bağımsız bir güç olarak Osmanlılara çok az yer verdiklerini ifade eder. Latinler Türkleri çeşitli kimlikler içinde tanıyorlardı ve bunlar arasında Osmanlılar, denize ulaşamadıkları ve denizde kullanabilecekleri yeterli donanmaları olmadığı sürece Latinlerle temasları sınırlı kalmıştı²¹.

Halecki, İzmir'in Aydınoğullarından alındığı sırada güçlerini gittikçe arttırmakta olan Osmanlıların öneminin kavranamamış olduğunu belirtir. Oysa on yıl dahi geçmeden Osmanlılar Gelibolu'ya geçerek Avrupa topraklarına adım atmışlardır. 1371'de ise Avrupa'daki ilk büyük zaferlerini kazanmışlardır²². Çirmen'deki yenilgi üzerine Papa, bir Haçlı seferi düzenlemek üzere Venedik, Cenova, Kıbrıs, Yunanistan'daki bütün Latin devletleri ile Aragon kralını Thebes'te toplantıya çağırır ise de, Türk istilasını durdurmanın yollarının konuşulduğu toplantıda bir sonuç alınamamıştır²³.

19 İnalçık, "The Rise of the Turcoman", s. 328.

20 Emecen, agm., s. 62-63.

21 Anthony Luttrell, "1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 129-148, s. 130.

22 Oscar Halecki, "The Last Century of the Crusades – From Smyrna to Varna (1344-1444)," *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, Vol. 3, No. 2 (January, 1945), s. 300-307, s. 303.

23 Halil İnalçık, "Murad I", *TDVİA*, C 31, 2006, s. 156-164, s. 158.

İzmir’de Osmanlı hâkimiyeti devam ederken, Latin-Türk ilişkilerinin iyi olduğu söylenemez. Hospitallerler ne Osmanlılar’dan kendilerine kaçan köleleri geri, ne de Bayezid’in tebaasına kendi topraklarında ticaret izni vermek istiyorlardı. Bayezid de hububat tedariklerini engellemek ve Latin Adalarına saldırmak suretiyle, saldırgan bir siyaset takip ediyordu. Bununla birlikte İzmir’in ticarî açıdan önemli bir merkez olması, hem Türk, hem de Latin tarafının çıkarlarına uygun olabilirdi. Fleet, Osmanlıların Menteşe ve Aydın beyliklerini egemenlikleri altına aldıktan sonra ve İstanbul’u kuşatma aşamasındayken, Ceneviz ve Hospitaller taraflarının İzmir’deki Türk idarecilerle ilişkilerini ticari faaliyetlerin devamını garanti altına alma temelinde gerçekleştirdiklerine dikkati çeker. Bunun da, Osmanlıların Latin komşuları ile, ne bu aşamada ve ne de daha ileriki zamanlarda, sadece askerî mücadeleler değil, bilakis diplomatik ve ticarî ilişkiler yoluyla da temas kurduklarını belirtir²⁴. Örneğin 1394’te İzmir’in Hospitaller *capitaneus* ile Osmanlı subaşı arasında yedi yıllık bir barış anlaşması yapmak üzere Sakız Adası’ndan gönderilen Ceneviz elçisinin, muhtemelen mevcut bir anlaşmayı yenileme girişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır²⁵.

XV. yüzyıl başlarında Osmanlılar, devrin önemli bir diğer Türk-İslâm hâkimi olan Timur ile mücadeleye girişmişlerdir. 1402’de Ankara Savaşında Yıldırım Bayezid’i mağlup eden Emir Timur, ileri harekâtına devamla İzmir’i de ele geçirmiştir. Bernardini, Timurlu kaynaklarının İzmir’in fethini kâfir Franklara yani Hospitaller şövalyelerine karşı gaza olarak değerlendirip bu zafere özel bir önem atfederken, Sakız Adası ve Foça konusunda tutumlarının daha farklı olduğuna dikkati çeker²⁶.

24 Kate Fleet, “Turkish Latin Relations at the End of the Fourteenth Century,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 49, No. 1/2 (1996), s. 131-137. s. 135-137.

25 Kate Fleet, *age.*, 135 vd. ; Kate Fleet, “Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the End of the Fourteenth Century,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 40, No.3 (1997), s. 283-293, s. 187.

26 Michele Bernardini, “Timur and the ‘Frankish’ Powers,” *The Crusade in the Fifteenth Century, Converging and the Competing Cultures*, ed. Norman Housley, Routledge, Londra-New York, 2017, 110-119, s. 113. Timur’un İzmir’i fethini İbn Arabşah şöyle aktarır: “Timur, İzmir kalesini de kuşattı. Kale deniz ortasında yer alıyordu ve zapt edilmesi mümkün değildi. Gerçekten çevresi denizle sarılı bu kale, erişilmezliği ve isyankârlığı ile nişanlısının kalbine ateş düşürürdü. Dağ kalelerine nispetle boysundurulmayacak derecedeydi ve atla yahut insanla zapt edilebilecek gibi değildi. Timur, onu zapt etmek için değişik türde kuşatma usulleri planladı ve 805 yılı Cümadi’l-Ahirin üçüncü gününe tekabül eden (5 Ocak 1403) Çarşamba günü, Rumî takvimle Kanunu’l-Evvel (Aralık) ayının altıncı gününde, kaleyi ele geçirdi. Kaledeki önemli kişileri katledip, kadınları ve çocukları esir aldı. Ölülerin bedenlerinden camiler bina edip, kellelerinden minare yaptırdı. Arkasından kalede bulunan değerli eşyaları aldı; çulsuz çaputsuz bıraktı. Kıymetli mallarını dışarı taşıtıp bomboş hale getirdi ve in-cin top oynar duruma soktu. Kaledeki altın ve gümüşlerin tamamını aldı. Sonra zaferini dört bir yana duyurmak için, kendine göre tün dünyanın bu habere

Bununla birlikte, her ikisinin hâkimlerinin de Timur'un üstünlüğünü tanıyıp cizye ödemeyi kabul etmeleri, siyaset teorisi açısından buraların da Timur'a bağlanması anlamına gelmektedir. Hıristiyan tarafı için de durum farklıdır. Housley, "Türk" imajının Katolik dünyanın farklı kısımlarında farklı etkilere sahip olduğunu belirtir. Bu, "biz" ve "öteki" tanımlıklarının önüne geçen bir farklılık olmayıp daha ziyade 'iyi Müslüman' paradoksunun nüansıdır ve burada 'iyi'den kasıt, Osmanlılara karşı ittifak sağlanabilecek olanlardır²⁷.

1396'da Osmanlılar, Haçlılara karşı Niğbolu zaferini kazandıklarında, bundan önce Venediklilerin kendisinden duydukları endişeyle Altınordu Devletinden koruma talep ettikleri ve Osmanlılarla arasındaki anlaşmazlıktan haberdar oldukları Timur, onlar için Osmanlı tehlikesi karşısında potansiyel bir müttefik haline geldi²⁸. Papalık, XV. yüzyılın başlarında Fransız, İngiliz, Kastilya krallıkları ile Pera ve Sakız Adası'ndaki Ceneviz kolonilerinin Timur ile ilişkilerinden dışlanmıştı. Her ne kadar bu temaslar genellikle ticarî amaçlara (Orta Asya ve Çin'e uzanan Karadeniz yolunun yeniden açılmasına) matuf ise de, Weber, ayrıca Haçlı zihniyetinin de bu temaslarda etkili olduğunu belirtir. Memluk ya da Osmanlı olması fark etmeksizin, Akdeniz'de Müslüman düşmanlara karşı Latin-Moğol ittifakı eski rüyasının yeniden canlanmış olduğunu kaydeder²⁹. Clavijo, Ankara Savaşı'nda hazır bulunan Batılıları da eserinde kaydetmiştir: "... daha birçok ülke ve egemenliği istila edip sayısız savaşta zafer kazanıp birçok fethi başarıyla gerçekleştirdikten sonra Türkiye topraklarında Türk Yıldırım Bayezid ile (dünyadaki en büyük ve en güçlü emirlerden biridir) karşı karşıya gelmiş ve Ankara adlı ona ait kalenin yanında bir savaş gerçekleştirerek onu yenmiş ve oğullarından biriyle birlikte onu esir almıştır. Bu savaşta Tanrı'nın inayetiyle Kastilya ve Leon kralı, güçlü ve saygın Lord Don Henry'nin, Tanrı korusun, Timur Bey ve Türk Yıldırım'ın dünya üzerinde sahip oldukları gücü, ihtişamı ve birbirlerinin karşısına çıkaracakları milletler ve cemiyetleri görmek üzere gönderdikleri elçiler de hazır bulunuyordu"³⁰.

---

sevineceği düşüncesiyle, posta güvercinlerini uçurdu." İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Arapçadan Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 321-322.

27 Norman Housley, "Introduction", *The Crusade in the Fifteenth Century, Converging and the Competing Cultures*, ed. Norman Housley, Routledge, Londra-New York, 2017, 1-11, s. 7.

28 Adam Knobler, "Timur'un Yükselişi ve Batı'nın Diplomatik Cevabı, 1309-1405", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, çev. Musa Şamil Yüksel, s. 231-243, s. 233.

29 Benjamin Weber, "Toward a Global Crusade? The Papacy and the Non-Latin World in the Fifteenth Century," *Reconfiguring the Fifteenth Century Crusade*, ed. Norman Housley, Palgrave Macmillian, Londra 2017, s. 18.

30 Ruy Gonzales de Clavijo, *Timur'un Hatayı, Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, çev. Zeynep Ertan, Pozitif Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 62.

Timur'un İzmir'i Hospitallerlerden almasının onu kesin ve ortak düşman tanımlığıyla etiketlemediğini vurgulamamız gerekir. Her ne kadar Aragon Kralı Marti, Bizans kaynakları aracılığıyla Timur'un İzmir'i kuşattığını öğrendiğinde Timurlu karşıtı bir Haçlı seferi düzenlenmesi talebiyle XIII. Benedict'e bir mektup yolladı ise de, 1404 yılında VI. Charles ve IV. Henry ile birlikte, Bayezid'i mağlup ettiği için Timurlu sarayına tebriklerini iletmiştir³¹. Anlaşıldığı kadarıyla Latinler, Osmanlı karşıtı gördükleri Timur'un Ankara zaferini çok önemsemişlerdir ancak Timur'un Latin Ege güçleri ile ilişkileri farklı seyretmiştir. Bu dönemde bölgedeki Hıristiyan güçler arasında koordineli bir siyasetin yokluğu, İzmir'e yapılan doğrudan bir saldırı karşısında dahi kararlı ve ortak bir tutumun geliştirilmesinin önüne geçmiş olmalıdır³².

Bu noktada yukarıda kaydettiğimiz "Türklüğün çok yönlü ve değişken bir kimlik olarak görülmesi" hadisesi, farklı katmanlara sahip hale gelmektedir. Bu erken aşamalarda dahi, bir taraftan Umur Bey ve Osmanlılar gibi, ittifak ilişkilerini takip eden kesinleşmiş düşmanlıklar söz konusu olabildiği gibi; diğer taraftan da Türk kümesi altındaki farklı mukteditler ile ilişki hattı, özellikle kendi aralarında anlaşmazlık yahut mücadele de söz konusu ise, farklı temeller üzerinde geliştirilebilmiştir. Düşmanlığı kesinleşmiş unsurlarla da ticaret temelli anlaşmalar yapılabilmesi ise zaten olağandır.

Diğer taraftan Papalığın tutumu farklıdır. Papa XI. Gregory'nin teşvikiyle Hospitaller Tarikatı 1374'te İzmir'de idareyi ele almış; Timur'un Ankara Savaşı'nı müteakiben İzmir'i ele geçirmesi üzerine Türk kıyılarında bir mevki arayışını sürdürmüştür. 1407'de Usta Philibert de Naillac İzmir yakınlarında bir kule inşasına girişti ise de, bu girişimi sonuçsuz bırakılmıştır. 1407/1408'de Şövalyelere bugünkü Bodrum dolaylarında yeni kale için yer teklif edilmişse de 1409'u müteakiben Hospitaller tarikatının bölgedeki faaliyetleri azalmıştır³³.

Etkiler

Hem askerî hem dinî özelliklere sahip Hıristiyan tarikatları, XII. yüzyılda, Haçlı seferlerinin arifesinde teşkilatlanmaya başlamış ve giderek hem sayıca artmış, çeşitlenmiş hem de fonksiyonları gelişmiştir. Erken aşamalarda Suriye'de

31 Knobler, agm., s. 239.

32 Knobler, agm., s. 241.

33 Jürgen Sarnowsky, "The Military Orders and Crusading in the Fifteenth Century: Perception and Influence," *Reconfiguring the Fifteenth Century Crusade*, ed. Norman Housley, Palgrave Macmillan, Londra 2017, s. 123-160, s. 137-138.

kurulan Haçlı devletlerinin savunulmasında önemli rol ifa eden tarikatların rolü de, Hıristiyanlığın ve Kilise'nin farklı düşmanlarına Haçlı seferlerinin nesnesi olarak işaret edildikçe, değışmeye başlamıştır. XII. yüzyıl ortalarında Templar ve Hospitalier şövalyeleri İspanya'da Müslümanlara karşı mücadele ederken, XIII. yüzyılda Orta Avrupa'da paganlara karşı harekâtlar öne çıkmış, Kılıçkardeşliği (Swordbrethen) ve Teutonic tarikatlar Livonia ve Prusya'da kilit rol oynamışlardır. Aynı yüzyılda Hıristiyanlara karşı da Haçlı çağrıları yapılmış ve tarikatlar yine mücadelede yer almışlardır. 1204'te kurulan İstanbul Latin İmparatorluğu'nun Asya ve Avrupa sınırlarından maruz kaldıkları saldırıları bertaraf etmede tarikatlar yardıma koşmuştur³⁴. Hospitalier tarikatı özelinde değerlendirdiğimizde, Tarikatın kuruluşundan itibaren varlık sebebi Müslümanlara karşı mücadele etmektir. 1291'de Kıbrıs'ta yeni bir üs edindiklerinde, Haçlı faaliyetlerini buradan sürdürmeyi denediler ve Memluklara karşı yürütülen harekâtlarda yer aldılar. 1306'da Rodos'u ele geçirmeye başladıklarında ise faaliyetlerinin odağı Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in güneyinden Romanya ve Bizans ile Türkler arasında mücadele konusu olan Ege'ye kaydı³⁵. Hospitalier şövalyelerinin 1310'da Rodos'a yerleşmeleri onları batı sahilleri boyunca bir dizi beylikler kurmuş olup Anadolu'ya hâkim olmaya başlayan Küçük Asya Türkleri ile karşı karşıya getirdi. Rodos'a yerleşmelerinden sonraki iki yıl içinde Tarikatın Menteşe Beyliği filosu karşısında sağladığı galibiyetin raporları, Viyana Konsilinde Papa'ya ulaştı. 1320 başlarında bu kez Aydınoğlu Beyliği üzerine gerçekleştirilen bir zaferin haberleri Batı Avrupa'da dolaşmaya başladı. Müteakip 30 yıl içinde Tarikat'ın yeni adadaki varlığı ve Türklerle mücadele etme yetkinliği, onları 1340'lardan itibaren doğrudan ve yalnızca Anadolu Türklerini hedef alan Haçlı faaliyetlerinde ön saflara taşıdı³⁶.

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu-Ege kıyıları boyunca bir dizi Türk beyliğinin ortaya çıkması, Batı'nın Haçlı gayretlerinin hedefinin Mısır ve Suriye'deki Memluklardan Türklere kaydığı bir süreci de belirledi. XIV. yüzyılın ilk yarısında bu beyliklerin Ege ve Yunanistan'daki Frenk topraklarına yaptığı akınlar yalnız ticareti baltalamakla kalmayıp bölgedeki Latin varlığını da tehdit etmeye başladı. Bu durum yerel Hıristiyan güçlerin Papalığın da katılımıyla Türklere karşı bir birlik

34 Alan Forey, *The Military Orders, From Twelfth to Early Fourteenth Centuries*, Macmillan, London 1992, s. 17.

35 Anthony Luttrell, *Latin Greece, The Hospitallers and the Crusades, 1291-1440*, Variorum Reprints, Londra 1982, s. 119.

36 Mike Carr, "The Hospitallers of Rhodes and Their Alliances Against the Turks, 1306-1348", *Islam and Military Orders, C 1291-C 1798*, Ashgate, Farnham 2013, s. 167-176, s. 167.

oluşturmasına yol açtı. Bu yeni Haçlı stratejisinin oluşumundaki milat, Papa VI. Clement'in 1343'teki çağrısıyla bir deniz birliği oluşturulmasından 1351'de Haçlı filosunun dağılmasına dek süren ve yalnızca Türkleri hedef alan ilk sefer olan "İzmir Haçlı Seferi" denilen harekât oldu. Bu Haçlı Seferi çağdaşları nazarında büyük önemi haiz idi ve XIV. yüzyılda nadir olarak görülen seviyedeki bir coşku ile karşılandı³⁷.

Ege'nin giderek artan önemi Ortaçağ Anadolu'sunda Ermeni çıkarlarının korunması konusunda büyük bir etki yapmıştır denebilir. 1332'de Kilikya Ermeni Kralı, Papa XXII. John'a Ermenilerin savunmada başarı sağlayamadığı iki kaleyi Hospitaller tarikatının hediye olarak kabul etmesi, aksi halde kaleleri ya Türklere satacağı ya da yıkacağını bildirdiğinde Papa, Tarikatı bu iki kaleyi ele geçirmeye teşvik eden bir mektup yazdı. 1336'da ise yeni papa XII. Benedict, askerî yardım göndermeyi başaramayarak Ermenilerin bu yöndeki taleplerine hububat göndermekle cevap verdi. Ertesi yıl Ayas Memluklara kaybedildiğinde, Hospitallerler aslında bunu engellemek için bir girişimde bulunmuş değillerdi. Aslında 1336'da bir harekâta hazırlanıyorlardı ancak Papa Benedict, Haçlı faaliyetlerine izin vermedi. Bundan sonra Latinler Kilikya'dan ziyade Ege ile ilgilendiler ve bu ilgi 1344'te İzmir'in işgali ile sonuçlandı³⁸. Bundan sonra, varlık sebebi Haçlı seferleri olan Hospitaller şövalyelerinin temel sorumluluğu İzmir'i savunmak haline geldi³⁹.

Bununla beraber İzmir'in nihaî olarak Türk hâkimiyetine girmesinde şövalyelerin katkısının olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Timur'un Anadolu'da beylikleri yeniden canlandırıp bu meyanda İzmir'i de Aydıoğullarına verdikten sonra Semerkant'a dönmesinin ardından İzmir, Cüneyd Bey tarafından idare edilmiştir. Cüneyd Bey, Fetret devrinde menfaatleri doğrultusunda Süleyman, Mûsâ ve Mehmed çelebilerin tarafını tutmuş, Çelebi Mehmed tahtı ele geçirip istikrarı sağladıktan sonra 1415'te, Rodos şövalyeleri ve Midilli prensi gibi Hıristiyan güçlerin de yardımıyla on günlük bir kuşatmadan sonra İzmir'i Osmanlı topraklarına katmıştır. Yardımlarından dolayı adı geçen devletlerin tebaalarına bazı imtiyazlar verilmiştir⁴⁰. Cüneyd Bey'in İzmir'de yeniden hâkimiyet sağlaması üzerine Osmanlılar, Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey kumandasındaki bir kuvveti Cüneyd'in üzerine sevk etmişlerdir.

37 Mike Carr, "Humbert of Vieonnis", s. 237-238.

38 Luttrell, *age.*, s. 129.

39 Luttrell, *age.*, s. 77.

40 Kütükoğlu, *agm.*, s. 517.

Oğlunun Osmanlı kuvvetlerine mağlûp olup esir düşmesi üzerine Sisam adası karşısındaki İpsili'ye çekilen Cüneyd Bey'i, Cenevizlilerin de yardımıyla ele geçirmişler ve ailesiyle birlikte ortadan kaldırmışlardır (1426)⁴¹. 1426'dan itibaren kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçen İzmir, 1472'de Venedik saldırısına maruz kaldı ise de, şehirde büyük katliam yapan Venedikliler Subaşı Balaban idaresinde gönderilen kuvvet karşısında tutunamayarak geri çekilmişlerdir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Hospitaller şövalyelerinin yarım bıraktığı Aşağı Kale'yi yeniden yaptırmış ve bundan sonra İzmir'e büyük bir saldırı olmamıştır⁴².

Sonuç

XIV. Ortalarından XV. yüzyıl başlarına dek Batı Anadolu'da ve İzmir özelinde yaşanan güç mücadelelerinin en önemli özelliği, Haçlı seferleri ile oluşan "Batı" kimliğinin karşısında öteki olarak Osmanlı Türklüğünün belirmesidir. Bununla birlikte Batı Anadolu'daki Türkmenler arasında gaza önderliği de, İzmir hisarının Haçlılara kaybedilmesinden sonra Osmanlı Türklerine intikal etmiştir. Dolayısıyla, bir taraf için "öteki" sıfatını haiz hale gelen Osmanlılar, Batı Anadolu Türkmenleri için ise birleştirici bir üst kimlik inşasında önemli bir argümanla mücehhez hale gelmişlerdir.

Diğer taraftan öteki ile ilişkilerinde Batı'nın bütüncül bir eylem içerisine girmediği müşahede edilmektedir. Burada, bütüncül eylem, iki anlamda kullanılmaktadır. Öncelikle, Batılı güç merkezleri, yeni-öteki Türklerle ilişkilerinde farklı Türk siyasî grupları ile başka ilişki hatları tesis edebilmişlerdir. Bir Türk grubu düşman olarak görülürken, diğeri ile ittifaklar yapılabilmektedir. Üstelik söz konusu ittifaklar, gerek Umur Bey, gerekse Orhan Bey örneğinde olduğu gibi, erken aşamalarında öteki potansiyelinin öngörülememesi dolayısıyla, doğrudan sonrasında Haçlı ortak hareketinin yöneltildiği ihtiyacının duyulacağı odaklarla gerçekleştirilebilmiştir. Bazen de, Timur örneğinde görüldüğü üzere, aynı kültür köklerine mensubiyet gözden kaçırılarak, ortak düşmana karşı yine bir Türk-İslâm hâkiminin yardımının teminine gayret gösterilmiştir. Elbette bunda Timur'un Moğol ve Cengizli/İlhanlıların devamcısı olarak görülmesinin de etkisi vardır. Ele aldığımız devrin hemen öncesinde Haçlı-Müslüman mücadelelerinin ikinci kümesinde en önemli alanı kapladığını kaydedebileceğimiz Memluklar ise giderek belirginleşen Osmanlı ilerleyişi ile kıyaslandığında eski öncülük ve önceliklerini tedricen yitirmişlerdir.

41 Feridun Emecen, "Cüneyd Bey", *TDVİA*, C 8, 1993, s122.

42 Baykara, *age.*, s. 82.

İkinci anlamı ile ise Batılı güçlerin kendi içlerindeki rekabetten ve siyasî yapılarının menfaatlerindeki çelişkiden ötürü her zaman askerî kuvvetlerini eş zamanlı olarak aynı ortak düşmana kanalize edememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sözgelimi Venedik ve Cenova arasındaki ihtilaflarda görünür olmaktadır. Bu durum Haçlı ruhundaki aşınmayı da gözler önüne sermektedir. Ek olarak, Hospitalier-Ermeni ilişkilerinde görüldüğü üzere, çıkar, dolayısıyla öncelikli mücadele alanının değişmesi, Latinlerin Doğu'daki Hıristiyan unsurlarla din temelli ilişki biçimleri üzerinde de belirleyici olmuştur.

Kaynaklar

Aka, İsmail, "Gazi Timur Beg ve Denizcilik Tarihimizdeki Yeri", *Makaleler*, C 1, Yayına Hazırlayanlar: E. Semih Yalçın, Şarika Gedikli, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 13-16.

Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974.

Bernardini, Michele, "Timur and the 'Frankish' Powers," *The Crusade in the Fifteenth Century, Converging and the Competing Cultures*, ed. Norman Housley, Routledge, Londra-New York, 2017, 110-119.

Carr, Michael, *Motivations and Response to Crusades in the Aegean: c. 1300-1350*, Royal Holloway, University of London, 2011.

Carr, Mike, "Humbert of Vieonnis and the Crusade of Smyrna: A Reconsideration", *Crusades*, Vol. 13 (2014), Society for the Study of the Crusades and the Latin East, Ashgate, 2014, s. 237-251.

Carr, Mike, "The Hospitallers of Rhodes and Their Alliances Against the Turks, 1306-1348", *Islam and Military Orders*, C 1291-C 1798, Ashgate, Farnham 2013.

Çavuşdere, Serdar, "Türlere Karşı Haçlı Donanma İttifakı Teşebbüsü ve İzmir Haçlı Seferi: 1341-1351", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2015, yıl 8, S. XXI, s. 1-58.

Çavuşdere, Serdar, *Avrupa'nın Türk Sorunu, Venedikli Diplomat Marino Sanudo Torsello'nun Türlere Karşı Haçlı Seferi Projesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

Çavuşdere, Serdar, *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türlükler, 1243-1353*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

Düstûrnâme-i Enverî (19.22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465), Hazırlayan: Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.

Emecen, Feridun M., "Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülahazalar" (1300-1389)", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016, s. 55-65.

Feridun Emecen, "Cüneyd Bey", *TDVİA*, C 8, 1993.

Fleet, Kate, "Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the End of the Fourteenth Century," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 40, No.3 (1997), s. 283-293.

Fleet, Kate, "Turkish Latin Relations at the End of the Fourteenth Century," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 49, No. ½ (1996), s. 131-137.

Forey, Alan, *The Military Orders, From Twelfth to Early Fourteenth Centuries*, Macmillian, London 1992.

Halecki, Oscar, “The Last Century of the Crusades – From Smyrna to Varna (1344-1444),” *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, Vol. 3, No. 2 (January, 1945), s. 300-307.

Housley, Norman, “Introduction”, *The Crusade in the Fifteenth Century, Converging and the Competing Cultures*, ed. Norman Housley, Routledge, Londra-New York, 2017.

Housley, Norman, *Religious Warfare in Europe, 1400-1536*, Oxford University Press, New York 2002.

İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C I, çev. A. Sait Aykut, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2004.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozğardan Gelen Bela)*, Arapçadan Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

İnalcık, Halil, “Murad I”, *TDVİA*, C 31, 2006, s. 156-164.

İnalcık, Halil, “Batı Anadolu’da Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, TTK, Ankara 1997, s. 11-44.

İnalcık, Halil, “The Rise of the Torcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades”, <http://www.inalcik.com/image.s/pdfs/88386056RiSEOFTURCOMANMARiTiME.pdf>, s. 320-321, Erişim tarihi 01.03.2018.

İnalcık, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam, Türklük Bilgisi*, S. 3, Prizren 2005, s. 20-44.

Knobler, Adam, “Timur’un Yükselişi ve Batı’nın Diplomatik Cevabı, 1309-1405”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, çev. Musa Şamil Yüksel, s. 231-243.

Kütükoğlu, Mübahat S. , “İzmir”, *TDVİA*, C 23, 2001, s. 515-524.

Luttrell, Anthony, “1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 129-148.

Luttrell, Anthony, *Latin Greece, The Hospitallers and the Crusades, 1291-1440*, Variorum Reprints, Londra 1982.

Morrison, Cécile, *Haçlılar*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

Muslu, Cihan Yüksel, *Osmanlılar ve Memluklar, İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Ruy Gonzales de Clavijo, *Timur'un Hatay, Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, çev. Zeynep Ertan, Pozitif Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2008.

Sarnowsky, Jürgen, "The Military Orders and Crusading in the Fifteenth Century: Perception and Influence," *Reconfiguring the Fifteenth Century Crusade*, ed. Norman Housley, Palgrave Macmillian, Londra 2017.

Weber, Benjamin, "Toward a Global Crusade? The Papacy and the Non-Latin World in the Fifteenth Century," *Reconfiguring the Fifteenth Century Crusade*, ed. Norman Housley, Palgrave Macmillian, Londra 2017.

